

Structuri etno-demografice în Felnacul secolului XX

Ethnic – demographic structures in the 20th century in Felnac

*Gabriel Sala,
Colegiul Național „Elena Ghiba Birta”, Arad*

Abstract

The evolution of the population, numerical and ethnic, is not indicating spectacular situations in Felnac village. Beside the romanians, the minorities from this village were Rroma and slovakians, jews, germans and hungarians, that activated in a different way during the time. In the village were a lot of immigrants, that had competitions and dissensions with the locals, then, in time, the immigrants area closed and the mentalities changed and were attenuated in intrasigency.

Key words: village, population, minorities, immigrants, social effects

Satul Felnac, ca unitate administrativ teritorială, a cărei moștenire este tributară actuala localitate, s-a dezvoltat treptat. Nucleul satului l-a constituit zona unde actualmente se află monumentul ce evocă fosta biserică din secolul XVII. Se cuvine precizarea că până în perioada administrației austriece, albia minoră a Mureșului era poziționată în imediata apropiere a satului, formând limita sa nordică. Vecinătatea imediată a râului a permis de altfel, afirmarea Felnacului ca și port, iar localitatea s-a extins în suprafață în imediata apropiere a râului. Interesele economice și modul de viață ale vechilor felnăcani cerea acest lucru. Cursul râului a fost modificat în zona Felnacului de habsburgi cel mai probabil pentru a obține teren agricol, în condițiile în care pericolul producerii de inundații în localitate era exclus datorită poziționării Felnacului. Oricum, între vatra satului și cursul actual al Mureșului, suprafața de teren arabil este semnificativă. Vechiul curs al râului se vede foarte bine în teren pe toată linia nordică a satului și a comunei. Desigur, lucrările de modificare a cursului Mureșului în zonă, se încadrează într-un context mai larg de lucrări de acest gen pe râu. Cert este că după lucrările de modificare ale cursului râului se schimbă și prioritățile

la nivel de activități economice ale felnăcanilor. Dominația psihologică a Mureșului încetează și, odată cu creșterea populației satului, s-a extins și vatra localității de la nord spre sud, precum și înspre est și vest. Datorită spațiului suficient, specific zonelor de câmpie, felnăcanii au putut în secolele următoare să-și construiască case, concomitent cu sporul demografic, fără probleme.

Începând cu secolul XIX noul format al localității impunea redefinirea nucleului satului, astfel încât zona centrală să fie percepută de locuitori ca atare, și de aceea, biserica satului a fost construită în actuala locație. Zona din apropiere de Vale își pierde statutul privilegiat de centru al localității, care se mută spre sud. Practic, după ce slovacii construiesc "cotul toțasc"¹, adică propriul cartier, în sud-estul comunei, în secolul XIX, Felnacul va cunoaște o nouă etapă de dezvoltare în secolul următor. Astfel, după primul război mondial, în sud-vestul comunei a fost construit Satul Nou, practic zona situată înspre Sânpetru German, în afara liniei de demarcație imaginară ce unește cimitirul din vestul satului, cu calea ferată. Bărăganul a fost construit, la rândul său, după al doilea război mondial, sub comuniști, iar cea mai recentă stradă a Felnacului este cea paralelă cu calea ferată, denumită de bătrâni strada CFR². Practic, nu atât creșterea numărului de locuitori, cât faptul că modernismul a impus ideea habitatului tinerilor, singuri, fără tutela părintească. Acest fapt a determinat creșterea numerică a caselor fără a se consemna și o explozie numerică a populației.

Evoluția populației din punct de vedere numeric și etnic nu evidențiază situații spectaculoase la nivelul localității. Totuși, cifrele dovedesc o involuție numerică a populației sârbe a satului, precum și alte două aspecte demografice la care ne vom referi și ulterior, respectiv o creștere a numărului de romi și asimilarea slovacilor. Dacă în 1910, numărul felnăcanilor a fost de 3095, în 1930 au fost recenzați 2895 de săteni dintre care 2142 au fost români, 537 sârbi, 117 slovaci, 50 unguri, 34 germani, 12 țigani, 2 bulgari și un rus³. Practic, populația scade cu 200 locuitori. După limbă, 2640 vorbeau ca limbă maternă româna, doar 63 aveau ca limbă maternă sârba, 99 slovacă, 51 maghiară, 33 germană, 9 țigănească. În 1956 în sat erau 2816 persoane⁴, iar în 1966 la Felnac numărul populației a scăzut cu 110 persoane, fiind înregistrați 2706 săteni, din care 2104 au fost români, 494 sârbi, 41 unguri, 40 slovaci, 20 germani, 4 țigani, 2 ruși și un bulgar⁵. La nivelul limbii însă se produc mutații spectaculoase, deoarece față de 1930, în 1960 vorbitorii de sârbă au crescut, oficial, din punct de vedere numeric, de la 63 la 245, restul vorbind româna în număr de 2382, maghiara 37, germană 19, slovacă 22 și rusa unul⁶. În 1992, localitatea cuprindea un

număr de 2496 de săteni, 1933 fiind români, 279 sârbi, 241 țigani, 14 germani, tot atâția maghiari, 11 slovaci, 2 bulgari și câte un ucrainean și un ceh⁷. În 2002 recensămintele au consemnat 2620 de felnăcani din care 2075 români, 31 unguri, 259 romi, 14 germani, 11 ucrainieni, 221 de sârbi, 5 slovaci, 2 bulgari, un turc și un cetățean de o etnie din alte țări europene⁸. Se observă faptul că din 1966 până în 1992 numărul felnăcanilor scade cu 210 persoane, o diminuare semnificativă a numărului de locuitori în circa 26 de ani, pentru ca în intervalul temporal 1992-2002 populația să crească cu 124 de indivizi, adică de la 2496 la 2620. Practic, analizând evoluția demografică a Felnacului, conform cifrelor oficiale avute la dispoziție, observăm o tendință de scădere a numărului de locuitori cu excepția ultimei decade analizate mai sus. Momentul critic din acest punct de vedere credem că s-a înregistrat la începutul anilor '90, ulterior tendința evoluției numerice a populației satului fiind una ascendentă.

Romii și slovaci - două minorități cu două destine diferite

A. Romii

Certitudinile științifice cu privire la istoria țiganilor în general sunt tributare în speță lingvisticii, studiile etimologice demonstrând înrudirea limbii romani cu sanscrita și implicit apartenența la grupul limbilor indiene. Practic între romani și idiomurile din spațiul indian există numeroase similitudini care demonstrează originea indiană a romilor. Arealul de formare a limbii strămoșilor țiganilor și spațiul de habitat ancestral al acestora reprezintă în prezent o necunoscută, deși romologii au optat fie pentru nord-vestul, fie pentru partea centrală a Indiei⁹. Necunoscute sunt de asemenea și cauzele migrației romilor înspre Europa, drumul înspre Bătrânul continent fiind efectuat, conform cercetătorilor, aproximativ între secolele III-XIII, în etape și în valuri. Cert este că în perioada cuprinsă între secolele XIV-XVI nou-veniții s-au răspândit în tot spațiul european, însă cei mai mulți s-au stabilit, în sensul practicării nomadismului într-un anumit areal, în provinciile istorice românești.

În spațiul mioritic prima atestare documentară a romilor datează din 1385, voievodul Dan I donând în acest an mănăstirii Tismana 40 de sălașe de robi țigani care au aparținut anterior mănăstirii Vodița, ctitorită de către Vladislav (1364-1377)¹⁰. Ulterior donațiile de acest tip au reprezentat o caracteristică a activității domnitorilor valahi în secolul XV domnia, marile mănăstiri și elitele boierești deținând în proprietate familii de robi romi. În 1388 Mircea cel Bătrân a dăruit mănăstirii Cozia nu mai puțin de 300 de

sălașe de țigani,¹¹ iar în Moldova primele informații despre țigani ne parvin din 1428, când Alexandru cel Bun a dăruit mănăstirii Bistrița 31 de sălașe de țigani¹².

Un document latin din 1511 atestă prezența romilor în Transilvania, scrierea reprezentând rezumatul unui act slavon de donație sau de confirmare a stăpânirii a 17 țigani de cort de către un boier Costea din Țara Făgărașului, act emis de Mircea cel Bătrân, care stăpânea teritoriul cu titlul de feud, între 1390 și 1406¹³. În cosmopolitismul etnico-social transilvan țiganii au constituit ulterior o prezență constantă, fiind atestați de privilegiile regalității maghiare emise în favoarea orașului Sibiu în 1476, 1487, 1492 sau a castelului Bran, în 1500, precum și de registrele fiscale din Brașovul anilor 1475-1500. Prezența lor în Banat și pe meleagurile arădene este atestată în comitatul Arad în 1493, iar în Timișoara țiganii au fost consemnați ca fabricanți de tunuri în 1500¹⁴, referindu-ne doar la realități istorice specifice secolului al XV-lea. Cert este că împământinirea transilvano-bănățeană a determinat și sedentarizarea a o bună parte dintre romi în secolul al XVI-lea, cei cu locuințe stabile fiind așezați la periferia orașelor, în jurul cetăților, pe moșiile nobililor sau în localități rurale. Nomadismul, ca mod de viață va continua însă în arealul menționat, perpetuându-se la scară mare până în secolul al XIX-lea, și chiar în situații excepționale, până în prezent. Șatra medievală îngloba câteva zeci de familii, autoritatea fiind concentrată în mâna unui lider, investit de către comunitate în cadrul unui ritual, denumit de către autorități jude în Țara românească și Moldova sau voievod în Transilvania, funcție cu un avea un caracter electiv, nu însă și unul ereditar. Căpetenia medievală romă drept de viață și de moarte asupra țiganilor sătrari din subordine, autoritate de tip absolutist pierdută în perioada modernă. Cert este că în secolul al XIX-lea „puterea și autoritatea căpeteniei s-au redus considerabil, fapt la care contribuie și felul de a fi al cortorariilor transilvăneni, despărțiți în câte 10-30 de familii, nestând niciodată mai mult de o săptămână într-un loc și făcându-și adăpost în corturi mici sau peșteri”¹⁵.

În 1772, în Transilvania, recenzorii au consemnat existența a 3769 de romi sedentari și 3949 de familii de romi nomazi¹⁶, secolul al XVIII-lea fiind marcat de politica represivă a autorităților habsburgice față de țiganii nomazi, cu scopul declarat de a transforma damnatul nomad într-un cetățean util societății. Astfel, împărăteasa Maria Terezia (1740-1780), printr-o serie de legi, emise în anii 1758, 1761, 1767 sau 1773, va atenta la modul de viață nomad al cortorariilor din Ungaria, politica represivă a acesteia afectând doar

romii din vestul țării, inclusiv din arealul felnăcan, însă nu și pe țigani din spațiul intracarpatic¹⁷, cortorarii fiind siliți să se stabilească în diferite localități. Romilor le-au fost confiscate căruțele și caii, le-au fost interzise limba și obiceiurile țigănești, măsurile represive culminând cu pierderea tutelei părinților și darea spre adopție sedentariilor a copiilor romi de peste cinci ani, precum și cu interzicerea căsătoriilor intracomunitare¹⁸.

Fiul acesteia, Iosif al II-lea (1780-1790), va extinde măsurile legislative ale mamei sale și asupra Transilvaniei, în ordonanțele imperiale din 1782 și 1783¹⁹, însă punctele esențiale ale programului iosefin, în speță familia mixtă, obligativitatea educației școlare, sedentarizarea țiganilor sau participarea la serviciul religios, nu au putut fi puse în practică datorită intoleranței majoritarilor sedentari, programul eșuând lamentabil²⁰. Cu toate acestea, în Banat, în perioada iosefină numeroși țigani s-au sedentarizat, documentele epocii atestându-i ca *neubanater*, adică bănățeni noi, trăind alături de români, sârbi, unguri sau germani, în timp adoptând și limba populației alături de care a trăit. Totuși, după moartea lui Iosif al II-lea în 1790, țigani au revenit la vechiul mod de viață, pe termen scurt nemodificându-se atitudinea țiganilor față de sedentarizare. Ceea ce nu a reușit politica represivă, o va face, dacă nu evoluția societății atunci, pur și simplu, timpul și al său hazard socio-istoric, în secolul al XIX-lea țigani nomazi stabilindu-se, benevol, în mici comunități la periferia localităților. Sedentarizarea nu a modificat pe termen scurt percepția negativă a sedentarului față de romi sau stereotipiile, perpetuate în mentalul colectiv până azi, băștinașul nefiind deloc încântat să-și împartă habitatul cu imaginea sa alterată, respectiv cu prototipul declasatului. Timpul însă a favorizat coabitarea pașnică dintre majoritari și romi.

Într-o conscripție austro-ungară din 1893 în teritoriile obținute de România în 1918 au fost înregistrați 151.711 romi, din care 105.034 trăiau în Transilvania propriu-zisă, la nivelul întregii Ungarii fiind recenzați 274.940 de țigani, dintre care 243.432 erau sedentari, 22.570 seminomazi și în fine 8.938 de nomazi, divizați în nu mai puțin de 1.026 de șatre, adică în medie 8 indivizi în fiecare ceată²¹, cifrele sugerând că viața de cortorar era, la sfârșitul secolului al XIX-lea, într-un declin ireversibil.

Acceptarea romilor de către români și desigur de către ceilalți locuitori ai spațiului transilvănean a fost influențată pozitiv și de evoluția profesională a romilor, dorința de adaptare la cerințele pieței determinând crearea așa-ziselor bresle naturale. Astfel, în spațiu mioritic, după criteriul profesional s-au individualizat romii căldărari, care confecționau vase

casnice, căldări sau cazane pentru obținerea pălincii, rudari (respectiv băieși sau aurari) căutători de metale prețioase, țigani ursari care susțineau spectacole unde foloseau urși dresați, cărămidari, spoitori, care se ocupă cu repararea vaselor confecționate de căldărari, romii geambași sau lovări în Transilvania, comercianți de cai, sau țigani lăutari, lingurari, pieptănari etc²². La Felnac contactul cu șetrarii nu a lipsit, ci dimpotrivă. Aceștia veneau în sat confecționau și reparau căldări, dar și coase, topoare, sape, furci și alte unelte agricole, precum și vase, potcoave, cuie, ciocane, clești sau arme²³, obiecte din lemn, prestând și alte activități când se ivea ocazia.

Oricum șatra de țigani își limita habitatul în orice sat bănățeano-transilvănean, și implicit și în Felnac, până când, din propria-i perspectivă, localitatea era exploatată economic la maxim, deservirea celorlalți efectuându-se într-un ritm alert, nu numai din nevoi practice, ci și datorită toleranței limitate temporal de care beneficiau din partea sătenilor, lucru menționat de către o serie de cronicari: „După o veche legendă, în fiecare sat au voie să stea maxim trei zile după care trebuie să plece! Dacă vor să mai rămână trebuie să ceară permisiunea primarului satului”²⁴. Aceste contacte periodice au înlesnit cunoașterea reciprocă dintre felnăcani și nomazi, sădindu-se germenii toleranței. Ca urmare, conform surselor orale, la început de secol XX câteva cete de țigani nomazi erau sedentarizate la marginea Felnacului, în locul denumit apoi *Valea lu' țigani*. La începuturi, aceștia nu aveau case, locuind se pare în colibe, de tip bordei, indiferent de anotimp, în perioada interbelică: "îmi amintesc că pe vremuri, înainte de al doilea război mondial țigani noștri trăiau în câteva colibe fie vară fie iarnă. Condițiile erau grele. Nu erau mulți. Câteva familii! Pe atunci știau să vorbească țigănește"²⁵. Integrarea lor s-a efectuat fără rezerve. "Țigani pe atunci lucrau la românii cu pământ. Erau serioși și harnici. Pe vale nu se fura. Erau săraci dar cinștiți. Puteai să-ți lași grâul să putrezească în câmp lângă ei că nu se atingeau de el. Dacă aveau nevoie de ceva, lucrau"²⁶. Casele erau mai mici ca ale celorlalți și în prima fază au construit treptat, o parte în perioada interbelică, iar o altă parte după al doilea război mondial. Așezămintele erau din "nuiete împletite, fără fundație, lipite cu pământ și acoperite cu cartoane, paie sau trestie. Aveau în general o cameră. Abia în anii '70 și '80 au construit case din pământ. Alea vechi stăteau să se dărâme"²⁷.

Modul de viață al acestora îmbina armonios exotismul structurii psihice a nomadului rom cu obiceiurile majoritarilor sedentari din Felnac: "Era viață frumoasă în țigănie, pe vremuri. Veneau oamenii de la lucru și se făcea joc seară de seară"²⁸. Jocul se organiza după masa în cursul

săptămânii. Duminica era cel mai important joc și ținea până la ora 12 noaptea: " Veneau și români și jucau cu țigăncile. nu erau probleme. Nu se băteau pe vremuri"²⁹. Ambianța era completată de comunitatea de vârstă a doua și a treia, care supraveghea jocul și tinerii, deoarece "fetele erau ținute din scurt nu ca acuma", iar femeile bârfeau, bărbații jucau cărți, "farbă, șaizecișșase, fielcău" întregind un peisaj boem și exotic: "Jocul ți-l făceau muzicanții, care erau tot țigani din Felnac... Diva, Milancu, Buză, Boată, Traian... ei cântau și la români sau sârbi și erau plătiți cu grâu și cucuruz după treierat, de feciori. Se făceau și spectacole la cămin de teatru și dans țigănesc. Cu țiganii de pe vale!"³⁰ Această coabitare idilică a durat până în anii '70 când în sat au venit numeroși romi din alte părți pentru a lucra la complexul de porcine: "Când au venit, s-au stricat lucrurile. Au început să fure și i-au stricat și pe ai noștri. Pe vale era curățenie. Era o fântână de apă de unde duceau toți românii și sârbi care stăteau aproape. După ce au venit țiganii străini s-a stricat fântâna"³¹. Oricum, sporul migratoriu face ca numărul romilor din sat să crească. O parte s-au stabilit în Vale, iar ceilalți în Chiartăș, Bărăgan, Forăuța sau în sat alături de români și sârbi. Revenind la romi băștinași, putem spune că aceștia au împrumutat în mare parte principiile modului de viață tradițional al majoritarilor, de care erau strâns legați. Astfel, evenimentele majore din viața omului, respectiv nașterea, nunta, moartea erau tratate, cu foarte mici excepții, după modelul oferit de ceilalți: "Copiii erau născuți acasă. Era o moașă din sat care era ca mama noastră. Nu conta pentru ea că suntem țigani. Oricând o chemai venea. La micuț i se făceau descântece. Lăuza nu ieșea fără din casă, până la botez. Bărbatul până la șase săptămâni trebuia să fie la opt acasă. La șase săptămâni era botezul"³². Nunta, la rândul, ei era sărbătorită de întreaga comunitate. Fetele se măritau pe la 15 ani, iar băieții se însurau pe la circa 18, 19 ani, după armată³³. Fata își alegea alesul inimi, căsătoriile fiind dezinteresate material datorită statutului economic asemănător. Nunta dura de duminică până luni și se făcea în cort pe vale. În ceea ce privește înmormântarea există unele diferențe majore față de majoritari. La ceremonia funebră nu lipseau lăutarii³⁴.

Mortul era obligatoriu privegheat două nopți, deci înmormântarea dura trei zile. La căpătâiul mortului stătea un bătrân care-i striga să se scoale în plânsetele celor din jur, căci au venit lăutarii. Aceștia cântau persoanei decedate la 12 noaptea câteva melodii de jale, prima dată la geam, după care intrau și continuau în casă³⁵. Înainte de cinci dimineața, muzicanții cântau defunctului melodia „zorile”³⁶. Lăutarii mai cântau în ultima zi până la venirea preotului, în drum spre groapă, la colțuri de stradă, moment în care

părintele înceta slujba, și la groapă când cântau melodii de joc celui plecat. Lăutarii și groparii erau răsplătiți doar cu băutură și mâncare: "Erau altfel de timpuri. Îi dădeau românii, sârbii și țiganii la om și cât era de sărac putea să facă pomană cu răchie, vin și mâncare"³⁷. Demn de reținut din modul arhaic de viață al țiganilor felnăcani este că portul a fost împrumutat de la majoritari, femeia nu își tăia părul, cele măritate purtau concii sau că fetele nu se spălau pe picioare în fața părinților. Un mod de viață tradițional care s-a pierdut în negura timpului. Ireversibil!

În ceea ce privește evoluția numerică oficială a țiganilor aceasta este contradictorie. Mulți dintre țiganii felnăcani la recensăminte nu-și declară nici azi originea etnică, recenzorul fiind obligat prin lege să-l recenzeze ca atare, indiferent de opinia proprie. Totuși, la recensământul din 1930 în sat au fost recenzați 12 țigani dintre care 9 aveau ca limbă maternă țigăneasca³⁸. În 1966, majoritatea țiganilor din sat își declină originea etnică, declarându-se probabil români astfel încât sunt consemnați doar patru etnici romi³⁹. Nici un individ nu mai utiliza limba romani ca limbă maternă. La recensământul din 1992 au fost înregistrați 241 de țigani⁴⁰, iar la cel din 2002, 259 de țigani⁴¹. Evoluția ascendentă numeric nu se datorează sporului natural ridicat sau unui factor migratoriu exploziv. Pur și simplu țiganii din Felnac și-au asumat apartenența etnică, fără complexe, constituind actualmente o prezență exotică și constantă în peisajul etnic felnăcan.

B. Slovacia

Încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea românii vor domina numeric în cadrul populației eterogene etnic a satului, fiind urmați din acest punct de vedere de sârbi și la mare distanță de slovaci, grup etnic stabilit în comună în secolul XIX, care datorită originii slave a avut tendința de a fi considerat parte integrantă a etniei sârbe, fapt ce va determina pierderea identității naționale a slovacilor felnăcani. Slovacia s-a așezat pe teritoriul actual al României în trei valuri independente, primul din ele venind în secolele XVIII-XIX, migrație care s-a finalizat cu așezarea slovacilor în diferite localități din zona Aradului și a Banatului, venirea slovacilor la Mocrea fiind atestată în 1747, la Nădlac în 1803, urmând apoi Butin, Vucova, Brestovaț etc., imigranții fiind de rit evanghelic. Cel de al doilea val de migrare a slovacilor, de data aceasta de rit romano-catolic, a început se pare în jurul anului 1790 prin înființarea localităților Budoi, Vărzari din zona păduroasă a munților Plopișului, mai apoi, în prima parte a secolului XIX, etnicii slovaci înființând și alte localități, cum ar fi Sinteu, Făget, Serani și altele. Cel de al treilea val de emigrare s-a derulat în Bucovina, în a

doua parte a secolului XIX, unde slovacii s-au așezat în localitățile Poiana Micului și Soloneț, fiind asimilați după 1945 de către locuitorii polonezi din zonă⁴².

În a doua parte a secolului XIX, centrul spiritual al slovacilor din România s-a conturat a fi orașul Nădlac. La Felnac, anul în care s-au stabilit slovacii în localitate nu este cunoscut și nici nu se pot face supoziții în ce perioadă a secolului XIX aceștia au descins în localitate. Cert este că vor fi denumiți de băștinași *tuăț*, iar apelativul reprezintă o derivație de la numele dat acestora de unguri, respectiv *toth*. La Felnac, slovacii au venit în secolul XIX și s-au stabilit în sud-estul satului, într-o zonă compact populată de ei denumită *cotul toțasc*. Cel mai probabil nou-veniții și-au ridicat case după modelul oferit de băștinași. Sunt mici șansele ca slovacii să fi cumpărat sau ocupat case părăsite, dintr-un motiv sau altul, de români ori de către sârbi. Conform surselor orale că minoritatea slovacă s-a integrat destul de greu în comunitate. Localnicii spun că "or fost oameni mai șozi, mai dificili... nu se te puteai băga între ei la chefurile lor, unde ieșea tot timpul cu scandal. Petreceau ei între ei, se căsătoreau numai cu de-ai lor, pe vremuri. Le era așa cumva rușine de nația lor"⁴³. Acest fapt, precum și originea slavă, a reprezentat o premisă importantă a asimilării lor de către sârbi: "tuăți s-or dat cu sârbii"⁴⁴, tocmai datorită complexelor legate de originea lor etnică. Studiul evoluției numerice a slovacilor confirmă indubitabil acest lucru. Astfel în 1880 erau în sat 88 de slovaci, în 1910 un număr de 95 de slovaci⁴⁵, iar în 1930 au fost recenzați 117 slovaci, dintre care 99 foloseau ca limbă maternă slovacă⁴⁶. Evoluția *in crescendo* a slovacilor s-a încheiat ulterior, în a doua jumătate a secolului al XX-lea evoluând pe alte coordonate. În 1966, în Felnac mai existau 40 de slovaci, dintre care doar 22 au declarat ca limbă maternă slovacă⁴⁷. Cert este că în prezent nu mai putem vorbi de o minoritate slovacă în Felnac. La recensământul din 1992, în sat trăiau oficial 11 slovaci⁴⁸, iar în 2002 nu au fost înregistrați decât cinci etnici slovaci⁴⁹. Descendenți ai toților, altădată parte integrantă și importantă a cosmopolitismului felnăcan, aproape că nu mai există. Neamul lor s-a stins. Slovacii felnăcani sunt istorie sau cifre recenziabile. Aceștia au fost asimilați de către sârbi și români, fie pe cale naturală, prin căsătorii mixte, fie prin negarea originii etnice și declararea apartenenței la națiunea sârbă.

Alte minorități felnăcane

Dintre minoritățile cu un oarecare impact în dezvoltarea socială și implicit în evoluția istorică a Felnacului amintim evreii, germanii și ungurii. Credem însă că rolul evreilor și al germanilor a fost cu mult mai puternic

decât cel al maghiarilor. Astfel evrei chiar dacă în comunități mici erau implicați activ în viața economică a satului românesc în general, ca întreprinzători particulari, iar Felnacul nu credem că face rabat din această perspectivă. Germanul felnăcan, la rândul său, în consens cu imaginea favorabilă în regiune, a reprezentat o importantă punte de comunicare cu nemții din Zădăreni și din Sânpetru German, tentantă cel puțin datorită contactului cu modelul nemțesc de organizare. În cea ce privește comunitatea maghiară indiscutabil tensiunile etnice și eventual neîncrederea reciprocă a diminuat semnificativ rolul și impactul comunitar al acestora, pe care probabil l-ar fi putut avea în condiții normale. Cert este că atât evrei cât și nemții, din motivele prezentate mai sus, și-au depășit cu mult condiția de minoritate etnică felnăcană de doar câteva suflete, condamnată prin definiție la amorțire.

Germanii felnăcani putem spune că au o tradiție istorică la nivel de prezență în localitate în condițiile în care ne raportăm la colonizările germanilor din 1725 la Felnac. Numărul și procentul nemților în cadrul populației Felnacului nu a fost însă unul consistent, astfel că în 1880 numărul felnăcanilor germani era de 72 de persoane, în 1910 a fost de 57 de persoane⁵⁰, la 1930 în sat trăind, conform recensământului din acel an, doar 34 de etnici germani, un număr de 33 de felnăcani având drept limbă maternă germană⁵¹. În 1966 la Felnac au fost consemnați 20 de nemți și 19 vorbitori de germană, pentru ca în 1992 și 2002 numărul etnicilor germani să se ridice la doar 14 persoane, o realitate care nu ne poate face să întrezărim un viitor roz pentru o comunitate aflată, ca și slovacii, în pragul dispariției.

Evreii au dispărut oficial din peisajul etnic al satului la începutul secolului XX, în statisticile din 1880 și din 1910, respectiv la recensământul din 1930 nefiind consemnat nici un etnic evreu. Memoria colectivă reține însă și în prezent faptul că evreii locali aveau mici afaceri în sat și că participau activ la viața religioasă și laică specifică, ținând legătura cu comunitățile din Arad și din Vinga, unde de altfel existau rabini și sinagogi. Prezența lor în localitate este dovedită de monumentele funerare din cimitirul din partea de est a satului, grupate într-un areal restrâns, special dedicat unei comunități pe care și acest aspect al specificului ei îi reflectă unitatea. Într-un mod oarecum ironic doar defuncții sunt cei care au mai rămas dintr-un grup etnic altădată viu în viața satului.

Maghiarii, de asemenea au constituit un grup restrâns, au avut o

oscilație numerică contradictorie în secolul XX. Astfel în 1880 în Felnac erau 20 de maghiari, în 1910 un număr de 74 de persoane⁵², iar în 1930 în localitate trăiau 50 de unguri⁵³. În 1966 un număr de 41 de felnăcani erau de etnie maghiară⁵⁴, pentru ca în 1992 în Felnac să mai fie doar 14 unguri. În 2002 grupul de maghiari felnăcani era alcătuit însă din 31 de persoane, sporul migratoriu ajutând comunitatea să supraviețuiască la Felnac. La fel ca și celelalte mici grupuri etnice locale, maghiarii par condamnați însă pe termen lung la pierderea identității naționale, lipsindu-le, în virtutea numărului foarte mic de indivizi, acea forță comunitară care reprezintă un contrabalans la asimilare.

4. Migrația ardelenilor și relația lor cu băștinașii

În cadrul procesului de autodefinire, precum și de definire al *celuilat*, al *străinului*, la nivel de prevalență și de ierarhizare a cadrelor de referință în funcție de care este perceputul *intrusul*, întâlnim inevitabil variabile importante de la o comunitate etnică, religioasă, regională sau locală la o alta. Pe de altă parte se evidențiază un anumit consens în privința proiecției unui model ideal al imaginii de sine pentru fiecare comunitate în parte, nimic altceva decât o proiecție idealizată a unui stereotip regional. În virtutea principiilor acestui mecanism social de apologizare a virtuților regionale s-a conturat și imaginea *bunului bănățean* și prin extensie a *bunului felnăcan*. Desigur între acest produs al imaginarului colectiv și experiența habitatului în regiune a diferitelor etnii există legături indestructibile, multiculturalismul și coabitarea nefiind lipsită de momente tensionate, chiar conflictuale.

Cu toate acestea interacțiunea multietnică specifică Banatului a fost valorizată în aspectele ei pozitive și transformată într-un reper nu doar identitar, ci și unul moral al construirii unei imagini de român bănățean superior celorlalți exponenți regionali ai spațiului mioritic, în speță olteni, moldoveni, ardeleni etc. Pedalarea pe o relație directă și explicită a celor două repere identitare, respectiv român-bănățean, este indiscutabil normală, în condițiile în care se dorește evidențierea rolului istorismului de către imaginarul colectiv în superioritatea recunoscută a bănățeanului. În fond această oglindire intrinsecă și autoidentificare apologetică sunt rodul toleranței multietnice, experimentată temporal, al bune înțelegeri cu *vecinul*, al interacțiunii profitabile înspre *celălalt*, în speță german, sârb sau ungur, într-un spațiu concurențial în care superioritatea străinului în anumite domenii de activitate, recunoscută când e cazul (vezi clasicul exemplu german) este valorificată în spirit pragmatic și implicit transformată în ștachetă a performanțelor dezirabile.

Pe de altă parte românul bănăţean a valorificat la fel de pragmatic şi atuurile generate din calitatea de român, pentru a-şi etala în anumite dimensiuni ale sferei sociale superioritatea faţă de celelalte etnii, abilitatea de a exploata în folos propriu experimentarea *diferitului* parând a fi poate cea mai importantă a românului bănăţean, abilitate care îl situează pe acesta în proximitatea dezirabilă a occidentalului european şi mai ales îi acordă, inechivoc, statutul de a fi primul dintre români.

Mai mult decât atât, în măgulitoarea imagine de sine specifică românului bănăţean, acesta se vede diferit de românul ordinar, căruia îi lipseşte, pentru a fi la fel de bine plasat în cadrul ierarhiei piramidale specifice, standardele superioare, chiar maxime, de evoluţie, în speţă experienţa fertilă a habitatului într-un mozaic al naţiunilor, experienţă din care au simţit, cel puţin în secolul XX, că au ieşit, în calitate de români, învingători. Nota de superioritate relaţionară cu ardelenii - evident din perspectivă unilaterală bănăţeană, în condiţiile în care şi ardelenii şi-au construit o imagine idilică intrinsecă asemănătoare - rezultă tocmai din construirea acestei percepţii. Acest tip de imagine idilică despre virtuţile comunităţii au avut-o şi o au şi felnăcanii. Nou-veniţii pot fi cel mult toleraţi în dorinţa lor de integrare, nu şi agreeaţi. Cel puţin pe termen scurt, până individul dovedeşte calităţi personale demne de respect.

Imigrantul, în Felnac nu a fost întâmpinat cu braţele deschise de băştinaşi, ci cu rezerva şi răceala dictată de conştiinţa superiorităţii nete faţă de celălalt. În acest cadru mental, care a persistat până în anii 80-90 profitând de oportunităţile oferite de locurile de muncă din sat şi de sporul natural redus un număr mare de ardeleni, în special din Depresiunea Beiuşului şi Maramureş şi-au părăsit vetrele şi au emigrat în Felnac, după război şi în special în ani 60-70: "Am venit că era traiul mai bun. Puteai să lucrezi la colectiv, complex, semeteu, refacerea... A fost un sat bogat"⁵⁵. Practic, sporul natural extrem de redus al acelei perioade a fost substituit cu sporul migratoriu, astfel că localitatea nu s-a depopulat, cum ar fi decurs lucrurile fără această realitate demografică. Numeroşi băştinaşi erau adepţii familiei cu unul sau doi copii. De asemenea, numeroşi fii ai satului s-au dezrădăcinat, părăsind localitatea, şi s-au stabilit în Timişoara sau în Arad. În acest context, satul se confrunta cu pericolul îmbătrânirii populaţiei şi al depopulării. Dintr-o localitate cu istorie seculară, Felnacul risca să devină un sat cu o populaţie rarefiată şi îmbătrânită, raportându-ne desigur la pretenţiile demografice ale societăţii acelor ani. Casele goale nu au rămas mult timp aşa, fiind cumpărate de imigranţii ardeleni. Numărul nou-veniţilor a fost unul consistent. După propriile aproximări câteva sute de familii, suficiente ca satul să-şi perpetueze vitalitatea şi forţa

comunitară. Pentru noii veniți integrarea a fost relativ facilă, chiar dacă băștinașii i-au întâmpinat cu o răceală dictată de eterna rezervă a localnicului față de celălalt, de străin. „Trebuia să treacă ceva timp ca să fii acceptat. Un străin era acceptat atunci când era chemat la givan sau când stătea cu felnăcanii la masă la birt. Pentru noi erai *gug* și dacă erai din Zădăreni sau Sânpetru. Răceala dura în funcție de individ. Dacă erai om de treabă dura doi, trei ani, dacă nu toată viața”⁵⁶.

Rezervele față de noii veniți au fost cel puțin la fel de intense și la nivelul generației de felnăcani a anilor 90, indiferent de perioada în care familiile lor s-au stabilit în Felnac, un semn că este vorba pur și simplu de educație, de mentalitate și de un spirit al locului. Ostilitate în masă față de ardeleni nu s-a consemnat. Practic, băștinașii le-au propus noilor felnăcani un set de valori. Șocantă la început și percepută ca un mesaj ostil prin definiție, răceala și rezervele i-au ajutat și chiar silit pe imigranți să se integreze. Un comportament altfel decât cel promovat pe plan local năștea stereotipii și determina marginalizarea. Cu cât ardeleni au înțeles mai repede să le adopte valorile și să renunțe la modul de viață specific regiunii pe care o reprezentau, cu atât mai repede au fost adoptați în marea familie a felnăcanilor.

Rivalitățile și neînțelegerile survenite în particular întăresc cadrul general evocat mai sus. Evident, din perspectiva migrației populației, Felnacul este și va rămâne un sistem deschis, în care vin și pleacă indivizi. După Revoluție însă, aria de imigranți s-a restrâns, aceștia venind în sat din municipiul Arad și împrejurimi. Percepția noilor veniți este cu totul alta. Mentalitățile s-au modificat, s-au diluat în intransigență, iar imigranții sunt acceptați mult mai ușor. Integrarea și relaționarea cu băștinașii, altădată atât de rezervați prin educație, s-a simplificat, în concordanță cu sistemul de valori contemporan.

Note

1. Interviu cu Drănici Gheorghe.
2. Informație primită de la Mihai Boată.
3. vezi *Recensământul general al populației României, 1939*, vol. II, p. 757.
4. vezi *Recensământul populației din 21 februarie 1956*, p. 148.
5. vezi *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat*, vol. I, p. 123.
6. *Ibidem*, p.143.
7. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică.
8. *Ibidem*.
9. Viorel Achim, *Țigani în Istoria României*, ed. Enciclopedică, București,

- 1998, p.15.
10. Gheorghe Sarău, *Rromi, India și limba rromani*, ed Kriterion, București, 1998, p. 23.
 11. *Ibidem*, p. 117
 12. *Ibidem*.
 13. V. Achim, *op. cit.*, p. 21
 14. *Ibidem*, p. 27
 15. Heinrich von Wlislöcki, *Asupra vieții și obiceiurilor țiganilor transilvăneni*, ed. Kriterion, București, 1998, p. 22.
 16. A. Răduțiu, „Populația Transilvaniei în ajunul călătoriei din anul 1773 a lui Iosif al II-lea”, în vol. S. Manuilă, *Studii de demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX*, Cluj-Napoca, 1995, p. 76-77.
 17. M. Zăloagă, *Politica imperială austriacă și opiniile istoriografiei iluministe față de chestiunea țigănească din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în Anuarul arhivelor mureșene, II Târgul Mures, 2003, p.120
 18. *Ibidem*.
 19. V. Achim, *op. cit.*, p. 70.
 20. Z. Marian, *Politica imperială...*, *op. cit.*, p. 124-127.
 21. I. Bolovan, “Romii din Transilvania în a doua jumătate a sec al XIX-lea. Aspecte statistice și demografice”, în *Modele de conviețuire în Europa centrală și de vest*, Arad, 2000 p. 243-256.
 22. Delia Grigore, *Curs de antropologie și folclor rom...* p. 54-58.
 23. V Achim, *op. cit.*, p. 123.
 24. *Ibidem*.
 25. Interviu cu Mihai Boată.
 26. Interviu cu Serdineanț Gheorghe.
 27. Interviu cu Elena Sala, n 1949., Felnac, nr.168.
 28. Interviu cu Perin Coriolan, n. 1951.
 29. *Ibidem*.
 30. *Ibidem*.
 31. *Ibidem*.
 32. *Ibidem*.
 33. Informație primită de la Perin Coriolan.
 34. Informație primită de la M. Boată.
 35. *Ibidem*.
 36. *Ibidem*.
 37. Interviu cu Perin Coriolan.
 38. vezi *Recensământul general al populației României, 1939*, vol. II, p. 757.

39. vezi *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat*, vol. I, p. 123.
40. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică.
41. *Ibidem*.
42. vezi [ro.wikipedia.org/wiki/Slovacii din România](http://ro.wikipedia.org/wiki/Slovacii_din_România).
43. Interviu cu Mihai Boată.
44. *Ibidem*.
45. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Așezările. Populația*, op. cit.
46. vezi *Recensământul general al populației României, 1939*, vol. II, p. 757.
47. vezi *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat*, vol. I, p. 123.
48. date oficiale primite de la Direcția Județeană de Statistică.
49. *Ibidem*.
50. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Așezările. Populația*, op. cit.
51. vezi *Recensământul general al populației României, 1939*, vol. II, p. 757.
52. vezi Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Așezările. Populația*, op. cit..
53. vezi *Recensământul general al populației României, 1939*, vol. II, p. 757.
54. vezi *Recensământul populației și al locuințelor din 15 martie 1966, regiunea Banat*, vol. I, p. 123.
55. interviu cu Miloș Florica.
56. interviu cu Sinișa Milosav.

Toate persoanele intervievate sunt din Felnac!